

<https://doi.org/10.15407/socium2020.02.152>
УДК 316.4

Балакірева О.М., канд. соціол. наук, завідувач відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, голова правління ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка” та ГО “Центр “Соціальний моніторинг”, вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна, email: bon.smc@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0790-7142>, Scopus Author ID: 23090251200, Web of Science ResearcherID: C-2861-2016,

Дмитрук Д.А., канд. соціол. наук, науковий співробітник відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, директор ГО “Центр “Соціальний моніторинг”, вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна, email: dmitruk_d@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2683-0972>

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСТРОЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: ТРАВЕНЬ – ЧЕРВЕНЬ 2020 РОКУ¹

За даними загальнонаціонального опитування, показано самооцінку матеріального становища, тіньові доходи, індекси соціально-економічних оцінок та очікувань населення України, рівень довіри до всіх гілок влади та загальну оцінку політичної ситуації в Україні.

Ключові слова: індекси соціально-економічних оцінок і очікувань, громадська думка, самооцінка матеріального становища, тіньовий дохід.

Balakireva O.M., PhD. (Sociology), head of department for monitoring-based research of social and economic transformations, SO “Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine”, head of the board, NGO “Ukrainian Institute for Social Research after Olexander Yaremenko”, NGO “Social Monitoring Center”, 26, Panasa Myrnoho Str., Kyiv, 01011, email: bon.smc@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0790-7142>, Scopus Author ID: 23090251200, Web of Science ResearcherID: C-2861-2016,

Dmytruk D.A., PhD. (Sociology), scientific fellow, department for monitoring-based research of social and economic transformations, SO “Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine”, director, NGO “Social Monitoring Center”, 26, Panasa Myrnoho Str., Kyiv, 01011, Ukraine, email: dmitruk_d@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2683-0972>

SOCIO-ECONOMIC ATTITUDES OF THE UKRAINIAN POPULATION: MAY - JUNE 2020

According to the national survey, the paper reveals self-assessment of the financial situation, shadow incomes, indices of socio-economic assessments and expectations of the Ukrainian population, the level of trust in all branches of government, and the general assessment of the political situation in Ukraine.

¹ За результатами моніторингових опитувань населення України, що проводяться ГО “Центр “Соціальний моніторинг” та ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка” спільно з відділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”. Вибіркова сукупність кожного опитування моніторингу становить не менше ніж 2000 респондентів, є репрезентативною за основними соціально-демографічними показниками стосовно дорослого населення України. Стандартні відхилення при достовірних 95% і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 1,31–2,18%. Метод отримання інформації: індивідуальне інтерв’ю за місцем проживання респондента “віч-на-віч” (травень і червень 2020 р. – телефонні інтерв’ю). Останнє опитування проведено у травні – червні 2020 р. в 24 областях України та м. Київ. Всього опитано не менше ніж 2000 респондентів.

© Балакірева О.М., Дмитрук Д.А., 2020

Keywords: indices of socio-economic assessments and expectations, public opinion, self-assessment of financial situation, shadow income.

Епідемія виявилася потужним стресогенним фактором, джерелом різного роду переживань і побоювань. Карантинні обмеження завдали колосального удару по економіці та добробуту населення, і вочевидь надалі провокуватимуть громадське невдоволення. Виникли нові загрози для майбутнього України та виклики для керівництва країни. Ситуація погіршується і тим, що ані країна, ані населення не були готові до нової кризи.

Викладений нижче матеріал пропонує розгорнутий аналіз основних показників індексу споживацьких настроїв населення та суміжних індикаторів, що ілюструють стрімке розбалансування економічних процесів на рівні різних верств населення країни.

Суб'єктивні оцінки матеріального становища. Наприкінці весни 2020 р. ми мали змогу спостерігати ситуативне зменшення кількості населення, яке оцінювало своє матеріальне становище як низьке, насамперед, за рахунок зростання частки опитаних, які відносять себе до середнього прошарку (табл. 1, рис. 1). Перебування на карантині, скоріше, тимчасово згладило гостроту сприйняття соціально-економічної диференціації, через що респонденти вважали, що мають таке ж матеріальне становище, як і більшість оточення. Фактично опитування зафіксувало найвищий показник частки середнього прошарку за останні 14 років моніторингу.

Таблиця 1

**Розподіл відповідей респондентів на запитання:
“Якщо матеріальне становище середньостатистичної сім’ї України
прийняти за деякий середній показник, то як Ви порівняно з ним оцінюєте
матеріальне становище Вашої сім’ї?” у 2006–2020 рр., % у динаміці**

	Грудень 2006 р.	Грудень 2007 р.	Грудень 2008 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Листопад 2011 р.	Грудень 2012 р.	Квітень 2013 р.	Червень 2013 р.	Вересень 2013 р.	Березень 2014 р.	Серпень 2014 р.	Грудень 2014 р.	Березень 2015 р.	Серпень 2015 р.	Листопад 2015 р.	Грудень 2016 р.	Червень 2017 р.	Грудень 2017 р.	Червень 2018 р.	Грудень 2018 р.	Травень 2019 р.	Грудень 2019 р.	Травень 2020 р.
Дуже низьке	4	4	5	5	5	6	4	7	6	4,1	4,8	3,9	8,5	10,6	9,5	6,3	11,3	8,1	7,5	8,1	9,4	8,0	7,7	4,7
Низьке	14	16	19	21	19	21	18	25	18	20,6	23,9	21,3	27	31,1	22,5	24,0	28,8	26,2	26,4	22,4	24,7	18,6	19,7	15
Нижче за середне	31	28	33	35	34	34	34	40	39	38	36,9	37,5	38,7	33,3	34	38,3	32,4	39,3	32,4	34,1	33,7	27,3	33,6	27
Середнє	41	45	38	36	34	35	38	26	35	33	30,5	31,6	23,9	22,7	29,5	28,7	23,3	23,1	31,0	32,2	29,0	41,4	35,4	47
Вище за середнє	7	4	8	2	4	3	4	2,5	1,8	3,6	3,4	4,6	1,9	2,2	3,7	2,4	3,4	1,8	2,4	2,9	3,2	4,4	3,2	5,5
Високе	3	2	1	0,4	3	0	1	0,5	0,6	0,7	0,5	1	0	0,1	0,9	0,2	0,8	0,1	0,3	0,3	0	0,3	0,2	0,7
Дуже високе	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,1	0,1

Джерело: Тут і далі у таблицях і рисунках – за даними моніторингу ГО “УІСД імені О. Яременка” ГО “ЦСМ” за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

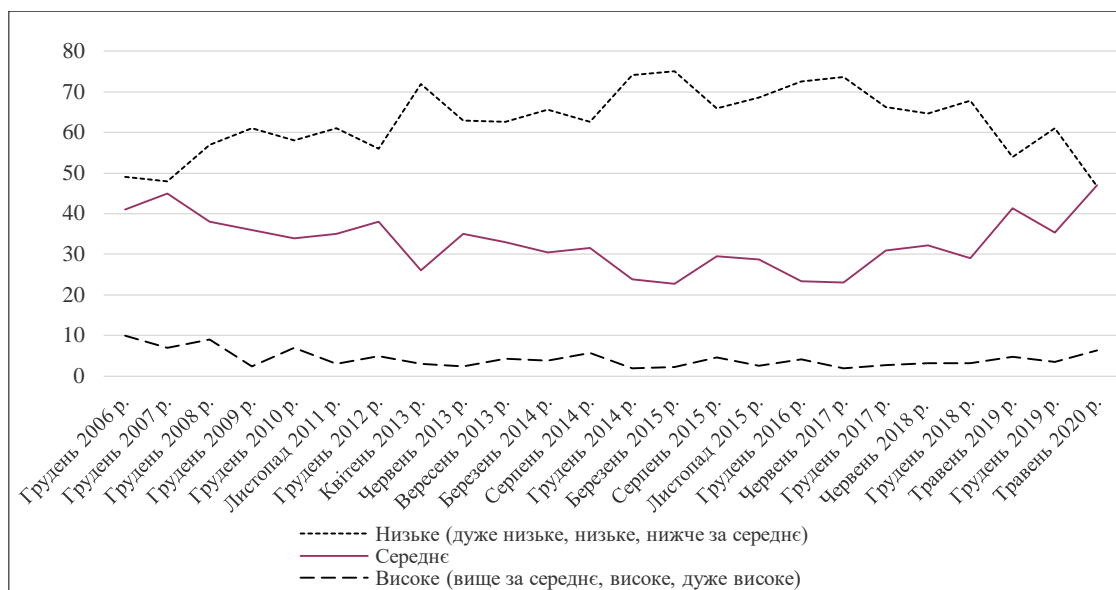

Рис. 1. Розподіл відповідей респондентів на запитання: “Якщо матеріальне становище середньостатистичної сім’ї в Україні прийняти за деякий середній показник, то як Ви порівняно з ним оцінюєте матеріальне становище Вашої сім’ї?” у 2006–2020 рр., % у динаміці

Перегляд показників у розрізі населених пунктів як і оцінка показників у групі економічно активного населення дозволяє припустити, що економічний оптимізм у травні 2020 р. підкріплювався сподіванням на швидке закінчення карантину та поверненням до звичного укладу життя як економічного, так і повсякденного. Найоптимістичніше почувалися традиційно жителі обласних центрів і сільської місцевості, менш оптимістично оцінювали своє матеріальне становище жителі інших міст (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл відповідей респондентів на запитання: “Якщо матеріальне становище середньостатистичної сім’ї в Україні прийняти за певний середній показник, то як Ви порівняно з ним оцінюєте матеріальне становище Вашої сім’ї?” у травні 2020 р., % серед усіх за типом поселення, серед економічно активного населення

	Серед усіх	Обласний центр	Місто	Село	Серед економічно активного населення
Дуже низьке	4,7	3,3	4,4	6,7	2,3
Низьке	15	12,5	16,4	15,2	10,7
Нижче за середнє	27	28,4	27,9	24,4	26,7
Середнє	47	47,1	47	46,8	53,3
Вище за середнє	5,5	7,2	3,9	6,4	6,2
Високе	0,7	1,3	0,4	0,5	0,7
Дуже високе	0,1	0,2	0	0	0,1

Тіньові доходи. Обмеження економічної діяльності, пов'язані з карантинном, позначилися на рівні економічної активності населення, а також спричинили падіння рівня тіньових доходів населення. У цілому серед дорослого населення віком 18 років і старші частка респондентів, які визнали, що отримують плату за свою роботу неофіційно, в травні 2020 р. становила 13,1%. Цей показник майже ідентичний до того, який ми фіксували в грудні минулого року, проте якщо порівнювати з травнем 2019 р., то частка осіб із неофіційними доходами скоротилася майже на 9% (22,2% у травні 2019 р.). На зменшення частки неофіційних платежів у доходах населення опосередковано вказує і невисокий показник опитаних, які відмовилися відповідати (що зазвичай інтерпретується як ухилення від ствердного варіанта відповіді). Отже, значення розрахункового максимального показника виявилось найнижчим за весь період моніторингу (з 2007 р.). (Див. рис. 2). За результатами опитування можна припустити, що зменшення рівня тіньових доходів відбулося за рахунок “замирання” окремих секторів економіки, в яких компонент неофіційної оплати праці є більш поширеним.

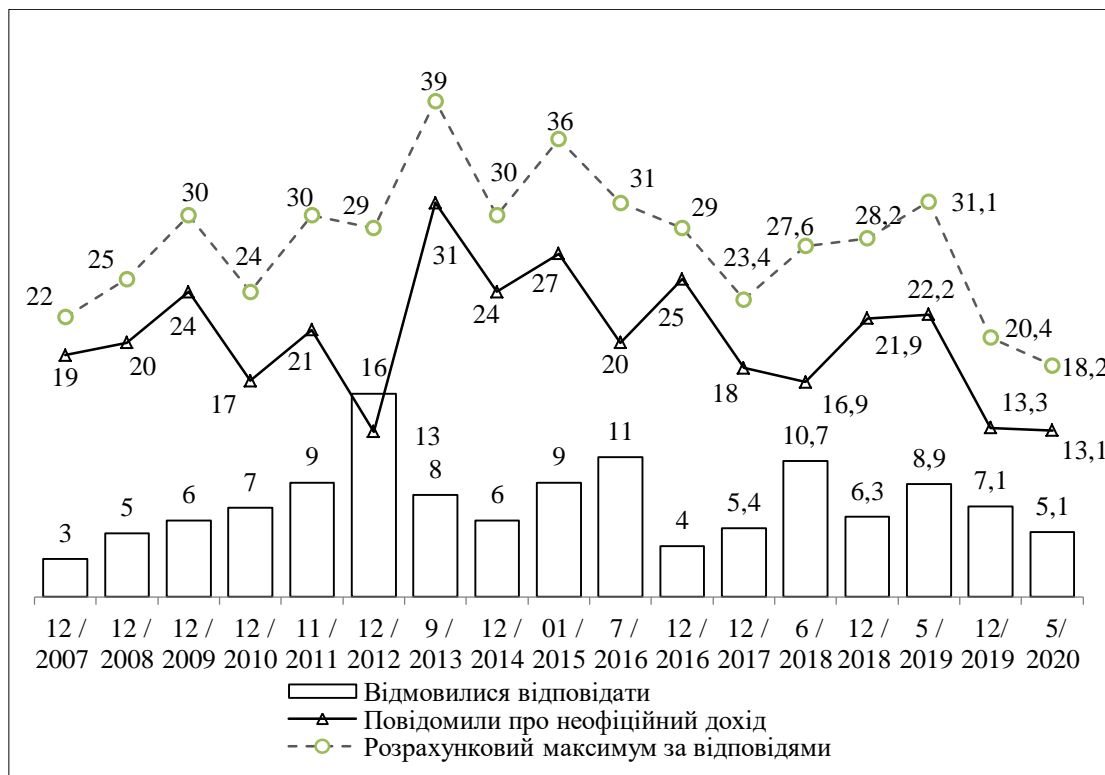

Рис. 2. Частка економічно активного населення, яке залучене або може бути залучене до отримання тіньових доходів (отримують плату за свою роботу неофіційно – “з рук у руки”, “в конверті” тощо) у 2007–2020 рр., % у динаміці

Отже, в умовах карантину ми маємо змогу спостерігати доволі цікавий феномен покращення рівня самооцінки свого матеріального становища на фоні зниження рівня тінювих доходів.

Індекси соціально-економічних оцінок та очікувань. Щоквартальний моніторинг соціально-економічних оцінок і очікувань населення здійснюється ГО “УІСД ім. О. Яременка”/ГО ”ЦСМ” за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України” [1–15] ґрунтується на розрахунку п’яти індексів (методологія розрахунків представлена у додатку А): поточного особистого матеріального становища (ПСо), поточного суспільного матеріального становища (ПСс), очікуваних змін особистого матеріального становища (ІЕОо), очікуваного розвитку економіки країни протягом найближчих місяців (ІЕОс) та інфляційних очікувань (ІО).

На відміну від самооцінок матеріального становища, які виявилися чутливими до ізоляційного впливу та суттєво змінили оцінки власного добробуту в індексах споживачьких настроїв, фіксується стрімке погіршення оцінок особливо за індексами особистого та суспільного матеріального становища (табл. 3). Отже, в травні 2020 р. зафіксовано зниження індексу ПСс на 27,4 пункту, а індексу ПСо – на 46,4 пункту:

– ПСо в травні 2020 р. становив 57,8 пункту: серед економічно активного населення – 54,7; серед неактивного – 63,3;

– ПСс становив 44 пункти: серед економічно активного населення – 42,8; серед неактивного – 46,2.

При цьому індекси економічних очікувань не зазнали істотних змін, зберігаючи оптимізм кінця 2019 р.:

– ІЕОо майже не змінився та становив 95,4 пункту: серед економічно активного населення – 98, серед неактивного – 90,8;

– ІЕОс становив 58,2 пункту: серед економічно активного населення – 55,8; серед неактивного – 62,5;

– ІО становив 159,3 пункту: серед економічно активного населення – 155,8, серед неактивного – 166.

Останні заміри показують, що основні зміни соціально-економічних оцінок особистого та суспільного матеріального становища зазнали найсуттєвішого падіння. Саме ці індикатори виявилися найчутливішими до змін, що відбулись у житті пересічних українців. Зазначимо, що очікування змін як особистого, так і суспільного матеріального становища не є суттєвими. Це свідчить про те, що переважна більшість населення оцінює наслідки коронакризи як нетривалі та відворотні. Найменш чутливим є показник інфляційних очікувань, проте слід пам’ятати, що він традиційно високий, і його помітні зміни викликає переважно не цінова інфляція, а коливання курсу гривні.

Традиційно зберігаються значні відмінності за індексами соціально-економічних оцінок і очікувань серед різних соціально-демографічних груп (табл. 4): більш стримані оцінки надають респонденти, які проживають в обласних центрах і містах з населенням від 20 до 100 жителів, водночас жителі сільської місцевості є оптимістичнішими в оцінці соціально-економічної ситуації.

Таблиця 3

Динаміка індексів соціально-економічних оцінок і очікувань серед економічно активного населення у 2011–2020 рр.

		Листопад 2011 р.	Березень 2012 р.	Вересень 2013 р.	Березень 2014 р.	Серпень 2014 р.	Грудень 2014 р.	Березень 2015 р.	Серпень 2015 р.	Листопад 2015 р.	Грудень 2015 р.	Грудень 2016 р.	Червень 2017 р.	Грудень 2017 р.	Червень 2018 р.	Грудень 2018 р.	Грудень 2019 р.	Травень 2020 р.
ІПСо	Економічно активне	76	73	87	47	48	36	22	39	40	51	63	66	73	72	68	89,9	54,7
	Економічно неактивне	59	65	83	45	37	28	18	39	37	42	52	56	62	63	51	79,3	63,3
	Все населення	71	71	85	46	43	33	20	39	39	48	59	62	68	68	62	85,2	57,8
ІПСс	Економічно активне	75	73	83	32	30	28	21	39	39	42	59	67	60	72	62	93,6	42,8
	Економічно неактивне	64	69	79	32	28	25	20	36	35	43	58	59	57	61	52	86,2	46,2
	Все населення	72	72	81	32	29	27	21	38	38	33	59	71	59	67	58	90,4	44
ІЕОо	Економічно активне	83	79	94	55	46	42	31	40	43	51	70	69	79	74	76	100,4	98
	Економічно неактивне	62	70	87	49	36	32	25	33	39	43	55	57	63	59	57	88,4	90,8
	Все населення	77	76	91	52	42	38	28	38	42	48	64	64	72	68	69	95,2	95,4
ІЕОс	Економічно активне	77	76	82	37	30	33	34	45	48	56	60	69	64	72	62	54,0	55,8
	Економічно неактивне	65	71	77	34	25	28	28	42	49	50	56	63	58	62	53	57,2	62,5
	Все населення	74	75	80	36	28	31	31	45	49	54	58	66	62	68	58	55,3	58,2
ІО	Економічно активне	164	165	160	175	177	186	189	183	181	183	175	174	178	174	174	155,6	155,8
	Економічно неактивне	182	178	167	181	189	193	193	188	184	186	177	182	183	183	178	164,9	166
	Все населення	170	169	163	177	182	189	190	184	181	184	175	177	180	178	175	159,6	159,3

Примітка: Пояснення щодо розрахунку індексів див. додаток А.

Порівняльний аналіз динаміки індексів соціально-економічних оцінок і очікувань демонструє синхронне зниження оцінок матеріального становища на рівні особистості та суспільства – що є безпосередньою реакцією суспільства на карантин і обмеження (рис. 3). Травневі показники є меншими, ніж глибини падіння 2014–2015 рр., пов’язані з втратами територій і війною на Сході України, і менш оптимістичнішими, ніж показники мінімумів кризи 2008 р.

Таблиця 4

**Зведена таблиця індексів оцінок і очікувань
за соціально-демографічними групами у травні 2020 р.***

Показник	ІПСО	ІПСс	ІПСс	ІПСс	ІПСс	ІЕОо	ІЕОс	ІО	
		нас. пункту	області	країни	інте- гральний				
Серед усіх	57,8	53	46,8	32,1	44,0	95,4	58,2	159,3	
Регіон	Захід	58,2	66,1	52	36,6	51,6	90,2	63,3	154,6
	Центр	63,4	55,4	55,1	33,3	47,9	105,6	54,6	159,6
	Північ	63,6	60	51	30,5	47,2	109,3	60,7	156,4
	Схід	45,9	41,6	38,5	26,3	35,5	88,2	51,7	164,7
	Донбас	73,1	41,1	39,3	35,1	38,5	85,1	52,7	164,3
	Південь	59,4	57,3	49	38,9	48,4	92,1	68,2	161,6
	м. Київ	45,9	32,7	32,6	22,7	29,3	100	52,2	155,9
Тип насе- леного пункту	Обласний центр	52,2	42,1	41,3	25,3	36,2	96,7	53,1	157,3
	Місто з нас. понад 100 тис. жит.	52,6	40,6	39,6	30,4	36,9	92,6	50,5	157,1
	Місто з нас. 50–100 тис. жит.	60,1	47,8	42,4	31,5	40,6	92,6	50,5	162,5
	Місто з нас. 20–50 тис. жит.	66	51,8	41,7	28	40,5	107,2	54,6	154,3
	Місто з нас. менше ніж 20 тис. жит.	62	68,9	59,8	40,9	56,5	97,8	66,3	161
	Селище міського типу	69,1	61,4	57,9	42,5	53,9	104,9	54,6	156,2
	Село	57,2	63,6	51,5	36,1	50,4	89,4	68,3	163,1
Рівень ма- теріального становища родини	Дуже низький	44,5	37,4	33,3	23,2	31,3	54,5	36,3	183
	Низький	45,5	45,8	40,3	27,9	38,0	77	43,2	176,3
	Нижчий за середній	45,7	44,7	41	27,4	37,7	87,2	51,1	167,6
	Середній	67,8	59,4	52,1	36,2	49,2	106,5	65,4	152
	Вищий за середній	64,6	69,3	55,3	40,4	55,0	118,6	87,6	123,8
	Високий	135,8	64,2	57,1	28,6	50,0	169,2	57,1	71,5
	Дуже високий	100	200	200	200	200,0	200	100	100
Вік, років	18–29	65,9	57,7	51,7	33,2	47,5	116,4	67	140,5
	30–39	59,3	49	45,1	28,3	40,8	105,8	55,3	156,5
	40–49	49,7	48,5	43,1	33,5	41,7	95	55,3	159,9
	50–59	51,4	55,6	46,6	34,7	45,6	85,1	53,3	163,1
	60 +	60,5	53,5	47,0	31,5	44,0	78,6	58,5	173,1
	Стать	Чоловік	58	52,8	47,7	33,4	44,6	98,7	59,1
Жінка	57,6	53,1	46	31	43,4	92,9	57,2	163,8	
Економічна активність	Активне	54,7	51,1	45,7	31,6	42,8	98	55,8	155,8
	Неактивне	63,3	56,2	49	33,3	46,2	90,8	62,5	166

* Пояснення щодо розрахунку індексів див. додаток А.

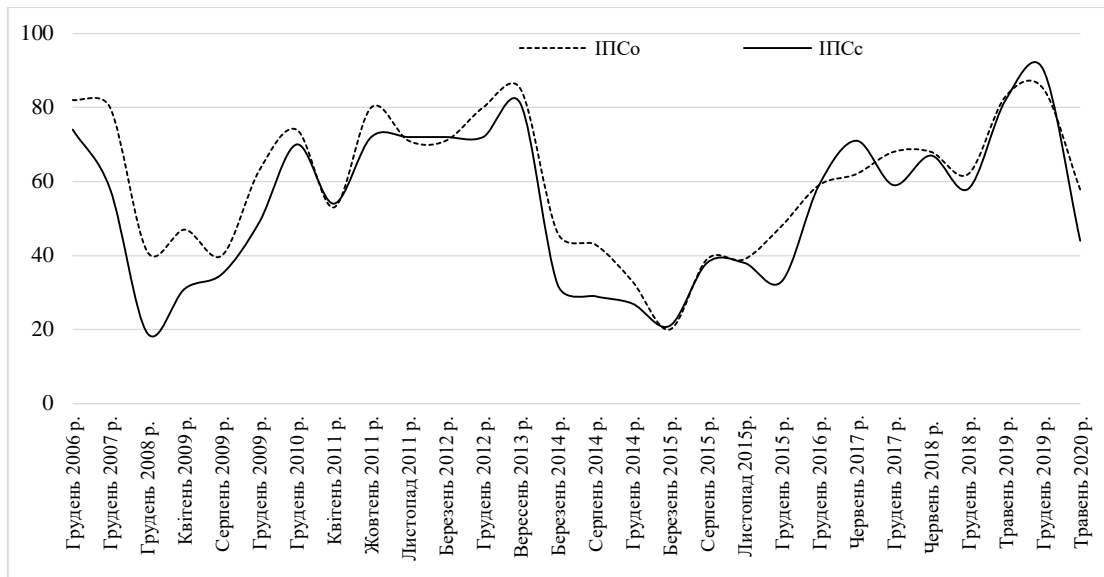

Рис. 3. Динаміка індексів поточного особистого (ІПСО) та суспільного матеріального становища (ІПСс) у 2006–2020 рр.

Індекс очікуваного розвитку економіки країни (ІЕОс) після вкрай оптимістичного стрибка навесні минулого року вже відіграв падіння у грудні 2019 р. і зараз навіть незначно зріс. Сьогодні ми можемо спостерігати відсутність синхронності з ІПСс. Вочевидь ми маємо нову точку біфуркації та невизначеності щодо економічних перспектив країни. (Див. рис. 4).

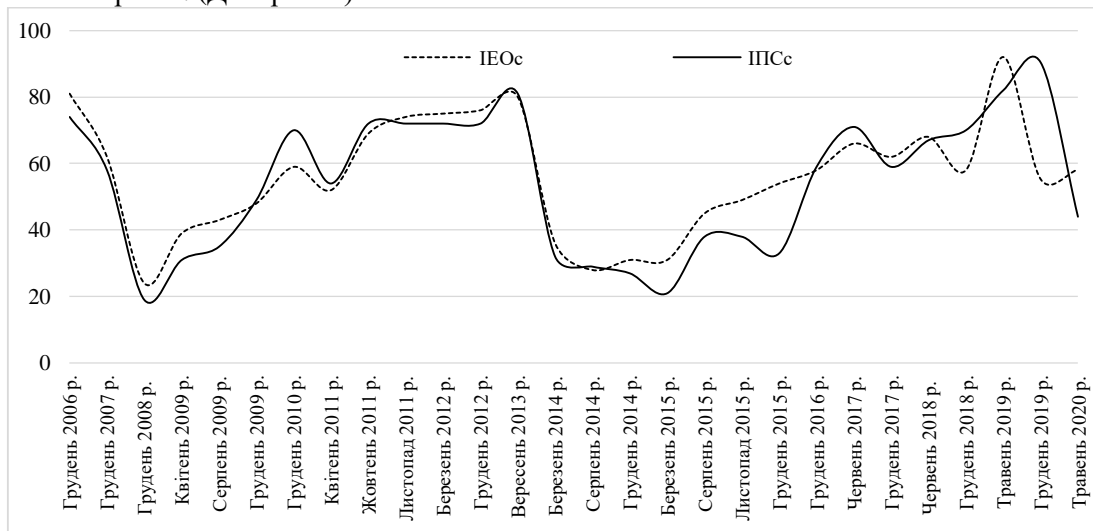

Рис. 4. Розподіл інтегрального індексу поточного суспільного становища (ІПСс) та індексу очікуваного розвитку економіки країни (ІЕОс) у 2006–2020 рр.

Позитивні очікування вже не стримують падіння індексу поточного особистого матеріального становища (ІПСо), але живлять значення індексу очікуваних змін особистого матеріального становища (ІЕОо). Традиційна синхронність змін цих показників порушена, зламано і тренд на зростання, розпочатий у березні 2015 р. (Див. рис. 5).

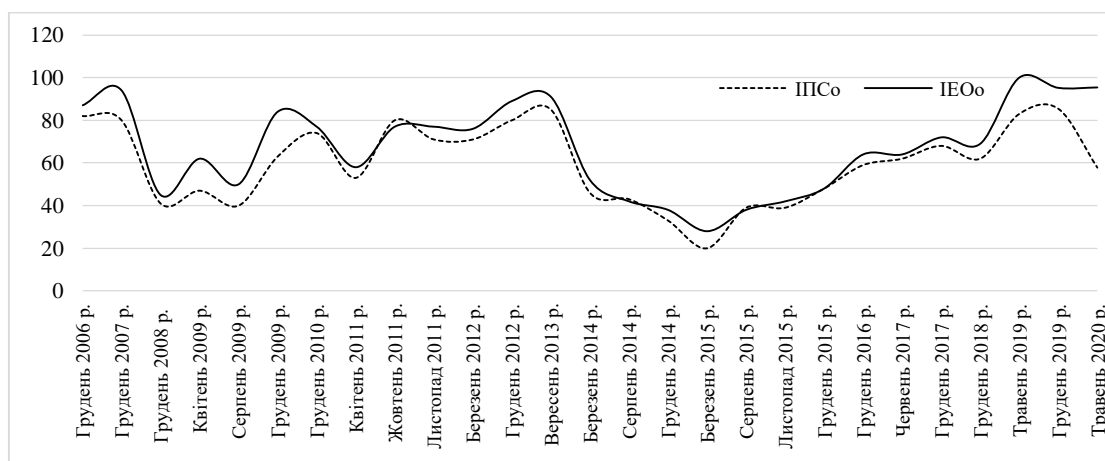

Рис. 5. Розподіл індексів поточного особистого матеріального становища (ІПСо) та очікуваних змін особистого матеріального становища (ІЕОо) у 2006–2020 рр.

Інфляційні очікування (ІО) залишаються доволі високими і значно перевищують реальні економічні прогнози. Населення продовжує з недовірою ставитися до цін, очікуючи чи то їх зростання, чи то падіння курсу гривні. Індекс очікуваного розвитку економіки країни (ІЕОс) виглядає поки що стабільно на дещо нижчому рівні, повторюючи траєкторію індексу особистого матеріального становища (ІЕОо). (Див. рис. 6).

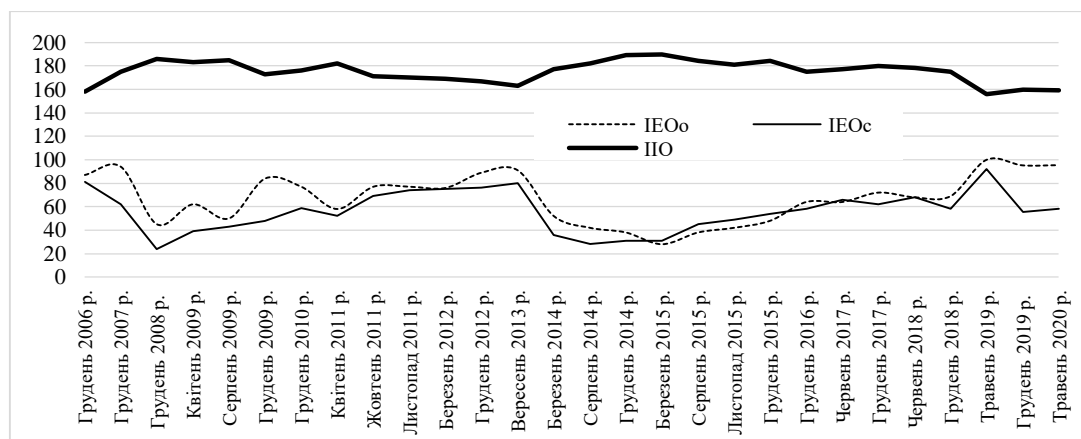

Рис. 6. Динаміка індексів очікування змін особистого матеріального становища (ІЕОо), очікуваного розвитку економіки країни (ІЕОс), інфляційних очікувань (ІО) у 2006–2020 рр.

Отже, в травні 2019 р. серед більшості населення України було зафіксовано значне зниження індексів матеріального становища при збереженні більш-менш минулорічних очікувань щодо перспектив на майбутнє (очікуваного розвитку економіки країни (ІЕОс), індексу очікування змін особистого матеріального становища (ІЕОо)).

У кінці травня Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) оприлюднив результати опитування², де були поставлені запитання, що вивчали сприйняття населенням коронавірусу COVID-19, його поширення. Для того, щоб з'ясувати, наскільки схильні жителі України вірити у конспірологічні версії чи “теорії змови” щодо походження коронавірусу, респондентам ставили декілька запитань з цього приводу (крім того, ці результати можуть ілюструвати, наскільки легко/складно маніпулювати громадською думкою). Під час інтерв'ю респондентів просили обрати, з яким з трьох тверджень щодо походження коронавірусу і його поширення у світі вони згодні більшою мірою. Твердження охоплюють такі погляди: 1) природне виникнення і згодом поширення у світі; 2) штучна розробка в лабораторії, але випадкове поширення у світі; 3) спеціальна розробка і навмисне поширення у світі для зменшення чисельності населення та/або завдання шкоди окремим країнам. Крім того, респонденти могли назвати свій варіант. Найбільше респондентів 37% (кожен третій) обрали варіант, що коронавірус був “спеціально розроблений і навмисно поширений у світі для зменшення чисельності населення та/чи завдання шкоди окремим країнам”. Ще 29% обрали варіант, що коронавірус “створений штучно у лабораторії, але його поширення у світі було випадковістю”. Таким чином, 66% респондентів обрали один з двох варіантів, який означає штучне походження коронавірусу. Обрали варіанти, що коронавірус з'явився природним шляхом і потім поширився у світі – 18%.

При цьому, за результатами моніторингу ГО “УІСД ім. О. Яременка”/ГО “ЦСМ” за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, зафіксовано продовження падіння рівня довіри до всіх гілок влади, розпочате у першому кварталі 2020 р. (рис. 7)³.

Порівняно з груднем 2019 р. стрімко збільшилася кількість респондентів, які вважають, що країна рухається у неправильному напрямі: якщо в грудні 2019 р. таких було 45,3%, то в травні показник зріс до 69,9%, а в червні становив 68,4%, із значними відмінностями в регіональному просторі (табл. 5).

² З 31 травня до 4 червня 2020 р. КМІС провів опитування методом САТІ (Computer Assisted Telephone Interviewing – комп'ютерна система телефонного опитування) на основі випадкової вибірки мобільних телефонних номерів. Вибірка репрезентативна для дорослого населення (віком 18 років і старше) України. До вибірки не включаються території, які тимчасово не контролюються владою України – АР Крим, окремі райони Донецької та Луганської областей. Під час опитування проведено 2000 інтерв'ю.

³ Опитування ГО “Центр “Соціальний моніторинг” та ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка”, вибірка кожного опитування не менше ніж 2000 респондентів та репрезентує все доросле населення України. Стандартне відхилення не перевищує 2,3%.

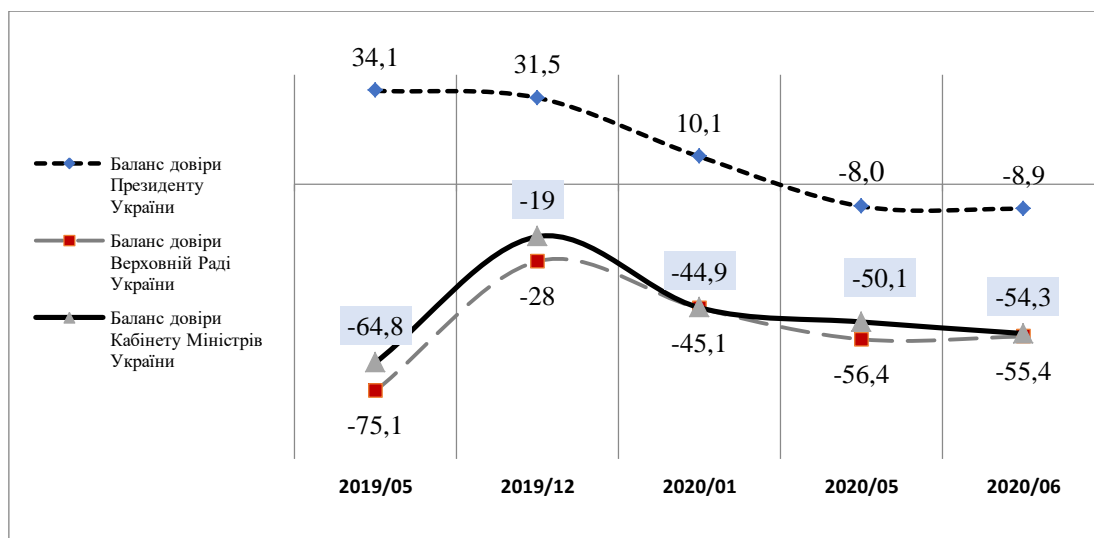

Рис. 7. Динаміка балансу довіри до Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України у 2019–2020 рр., %

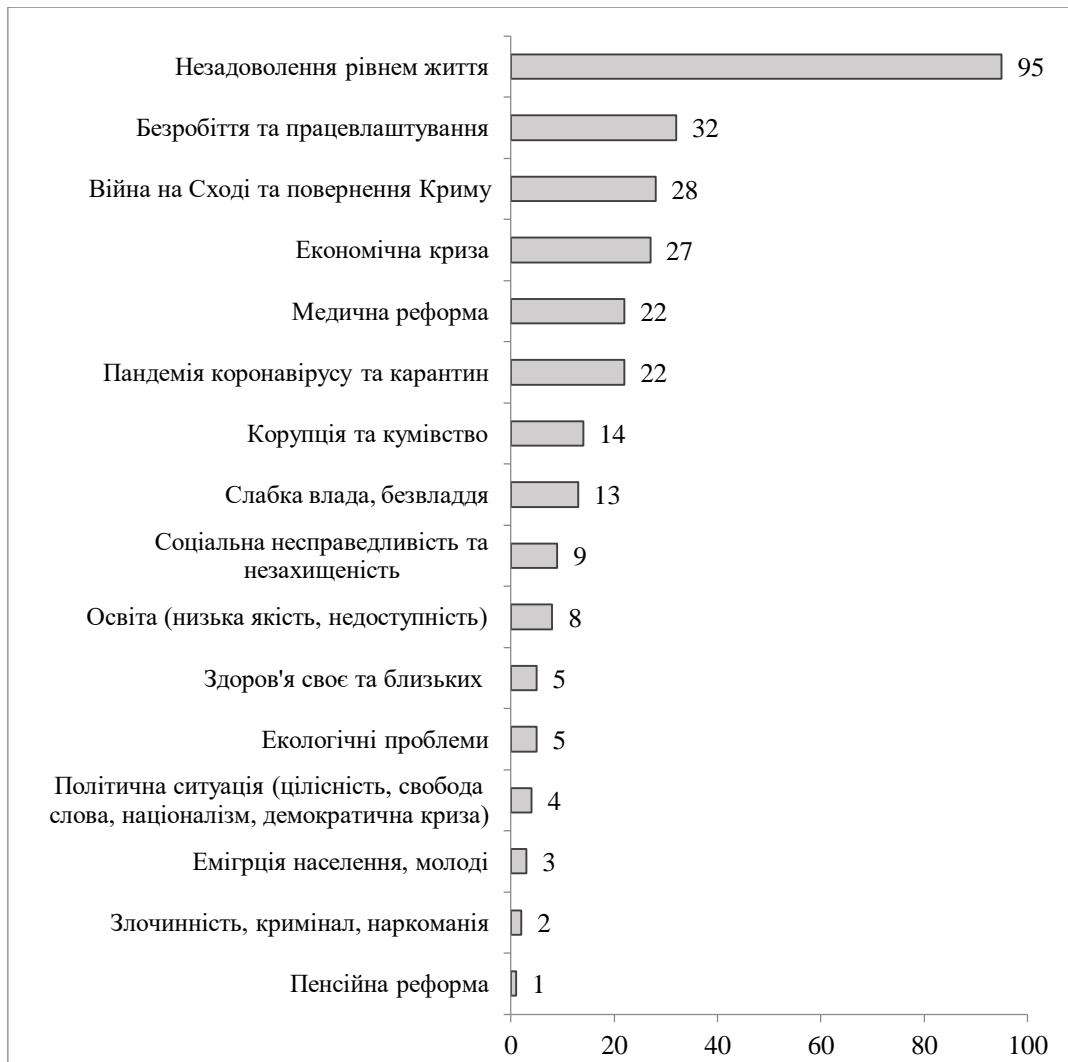
Таблиця 5

Розподіл відповідей на запитання: “Якщо говорити в цілому, як Ви вважаєте, події в Україні розвиваються у правильному чи неправильному напрямі?” у червні 2020 р., % за регіонами

	Україна	Регіон опитування				
		Західний	Центральний	Східний	Донбас	Південний
У правильному напрямі	29,5	21,4	34,4	32,9	17,9	31,9
У неправильному напрямі	68,4	76,8	63,6	64,3	78,7	67,9
Важко відповісти	2,1	1,8	2,0	2,8	3,4	0,2

За період карантину відбулося загострення питань соціально-економічного характеру. За результатами червневого опитування ГО “Центр “Соціальний моніторинг”⁴, 95% населення України незадоволені рівнем життя, третина стурбована проблемами зайнятості, працевлаштування, безробіттям і ризиками безробіття. Актуальним залишається питання війни на Сході та повернення Криму (28%). Понад чверть (27%) опитаних зазначили проблеми економічного розвитку. Населення також схвилюване пандемією COVID-19, незадоволено ходом медичної реформи. Кожного сьомого хвилює корупція та кумівство. Надаючи відповідь “без підказки” на відкрите запитання щодо гострих проблем сьогодення, 13% назвали слабкість і непрофесійність влади. (Див. рис. 8).

⁴ Проведено 10–19 червня 2020 р. Всього опитано 3037 респондентів. Метод: індивідуальне інтерв'ю “віч-на-віч”. Стандартне відхилення: 1,1–1,9%.

**Рис. 8. Результати відповідей на відкрите запитання:
“Що саме в нинішніх життєвих умовах найбільш турбує особисто Вас?
Назвіть три – п'ять основних проблем”, %**

Негативні оцінки діяльності влади демонструють також відповіді на отримані запитання: “Наскільки успішно або неуспішно, на Вашу думку, діюча влада справляється з такими завданнями....?” Так, боротьбою з корупцією у вищих ешелонах влади незадоволені 82,7% опитаних, виведенням України з економічної кризи – 82,5%, припиненням до відповідальності за корупцію представників попередньої влади – 81,8% та припиненням конфлікту на Донбасі – 80,7% (рис. 9). Найбільш незадоволеними діями влади з рішення цих завдань є жителі Західного, Центрального та Південного регіонів (табл. 6).

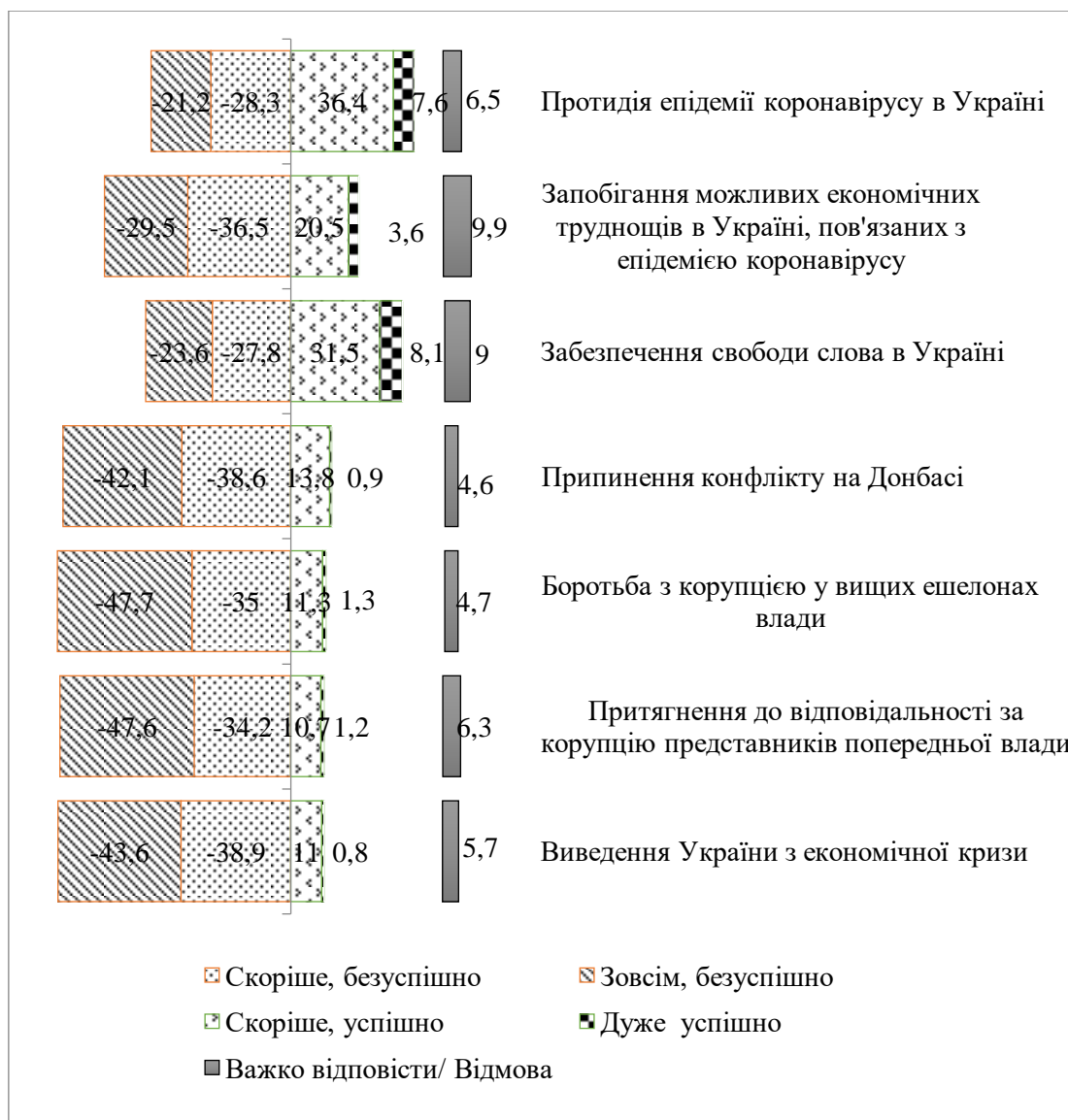

Рис. 9. Розподіл відповідей на запитання: “Наскільки успішно або безуспішно, на Вашу думку, діюча влада справляється з такими завданнями...?” у червні 2020 р., %

Щодо оцінки політичної ситуації в цілому по Україні, то більш ніж половина опитаних оцінили її як напружену (55,8%) та критичну/вибухонебезпечну (14,1%) і лише 24% – як спокійну (рис. 10). Переважно негативну оцінку дали жителі всіх регіонів (табл. 7).

Таблиця 6

**Розподіл відповідей на запитання: “Наскільки успішно або безуспішно,
на Вашу думку, діюча влада справляється з такими завданнями...?”
у червні 2020 р., % за макрорегіонами**

	Україна	Регіон опитування				
		Західний	Центральний	Східний	Донбас	Південний
<i>Припинення конфлікту на Донбасі</i>						
Безуспішно *	80,7	87,3	75,8	78,8	82,6	84,2
Успішно **	14,7	8,2	20,1	14,8	9,5	14,5
Важко відповісти/відмова відповідати	4,6	4,5	4,1	6,4	7,9	1,3
<i>Боротьба з корупцією у вищих ешелонах влади</i>						
Безуспішно *	82,7	86,7	79,9	82,5	78,2	87,3
Успішно **	12,6	10,8	15,2	11,7	11,9	10,4
Важко відповісти/відмова відповідати	4,7	2,5	4,9	5,8	9,9	2,3
<i>Забезпечення свободи слова в Україні</i>						
Безуспішно *	51,4	65,9	44,9	46,6	58,3	47,6
Успішно **	39,6	28,3	47,5	42,8	26,2	39,5
Важко відповісти/відмова відповідати	9,0	5,8	7,6	10,6	15,5	12,9
<i>Виведення України з економічної кризи</i>						
Безуспішно *	82,5	87,6	77,4	81,9	84,1	88,4
Успішно **	11,8	7,7	16,9	11,5	3,6	9,6
Важко відповісти/відмова відповідати	5,7	4,7	5,7	6,6	12,3	2,0
<i>Притягнення до відповідальності за корупцію представників попередньої влади</i>						
Безуспішно *	81,8	83,9	80,8	81,7	74,7	86,1
Успішно **	11,9	10,4	13,2	12,3	10,9	10,8
Важко відповісти/відмова відповідати	6,3	5,7	6,0	6,0	14,4	3,1
<i>Протидія епідемії коронавірусу в Україні</i>						
Безуспішно *	49,5	66,2	37,4	41,7	66,3	57,9
Успішно **	44,0	30,0	55,1	50,6	25,4	36,8
Важко відповісти/відмова відповідати	6,5	3,8	7,5	7,7	8,3	5,3
<i>Запобігання можливих економічних труднощів в Україні, пов'язаних з епідемією коронавірусу</i>						
Безуспішно *	66,0	82,5	56,1	57,1	76,4	73,4
Успішно **	24,1	12,5	33,3	31,0	7,1	17,6
Важко відповісти/відмова відповідати	9,9	5,0	10,6	11,9	16,5	9,0

* Безуспішно – зовсім безуспішно + скоріше, безуспішно.

** Успішно – скоріше, успішно + дуже успішно.

Рис. 10. Розподіл відповідей на запитання: “Як Ви в цілому оцінили б політичну ситуацію в Україні?” у червні 2020 р., %

Таблиця 7

Розподіл відповідей на запитання: “Як Ви в цілому оцінили б політичну ситуацію в Україні?” у червні 2020 р., % за макрорегіонами

	Україна	Регіон опитування				
		Західний	Центральний	Східний	Донбас	Південний
Благополучна	1,3	0,6	2,2	0,7	2,0	0,6
Спокійна	24,0	18,9	24,7	29,9	23,0	22,3
Напружена	55,8	62,4	54,7	50,6	51,8	57,4
Критична, вибухонебезпечна	14,1	13,9	13,8	13,6	16,3	15,1
Важко відповісти	4,8	4,2	4,6	5,2	6,9	4,6

Висновки. Збільшення частки середнього прошарку. Перебування на карантині, зокрема обмеження відвідувань торгових центрів, кафе, ресторанів, барів, культурних заходів та інших міст розваг, скасування подорожей, різке скорочення щоденних витрат на транспорт тощо, скоріше, призвело до зменшення поточних витрат, формування невеликих заощаджень, тимчасово згладило гостроту сприйняття соціально-економічної диференціації, через що опитані респонденти вважали, що перебувають у такому ж матеріальному стані, як і більшість оточення. Фактично опитування травня цього року зафіксувало найвищий показник частки середнього прошарку за останні 14 років моніторингу – 47% серед всіх і понад половину (53,3%) серед економічно активного населення.

Зменшення рівня тіньових доходів як наслідок “замирання економіки”. Обмеження економічної діяльності, пов’язані з карантинном, і “замирання” окремих секторів економіки, в яких компонент неофіційної оплати праці є більш поширеним, позначилися на рівні економічної активності населення, а також спричинили падіння рівня тіньових доходів населення. Значення розрахункового максимального показника виявилось найнижчим за весь період моніторингу з 2007 р.: 13,1% економічно активного населення повідомило про отримання тіньових доходів (отримують плату за свою роботу неофіційно – “з рук у руки”, “в конверті” тощо), ще 5,1% ухилилися від відповіді;

Отже, розрахунковий максимум частки економічно активного населення, яка залучена до тіньового сегмента оплати праці склав 18,2%.

Динаміка соціально-економічних оцінок. На відміну від самооцінок матеріального становища, які виявилися чутливими до ізоляційного впливу та суттєво змістили **оцінки власного добробуту**, в індексах споживацьких настроїв фіксується стрімке погіршення оцінок, особливо за індексами особистого та суспільного матеріального становища. Отже, в травні 2020 р., порівняно з ситуацією в грудні 2019 р., зафіксовано зниження індексу ПСс на 27,4 пункту, а індексу ПСо – на 46,4 пункту:

– ПСо в травні 2020 р. становив 57,8 пункту: серед економічно активного населення – 54,7; серед неактивного – 63,3;

– ПСс становив 44 пункти: серед економічно активного населення – 42,8; серед неактивного – 46,2.

При цьому індекси економічних очікувань не зазнали суттєвих змін, зберігаючи оптимізм кінця 2019 р.:

– ІЕОо майже не змінився та становив 95,4 пункту: серед економічно активного населення – 98, серед неактивного – 90,8;

– ІЕОс становив 58,2: серед економічно активного населення – 55,8, серед неактивного – 62,5;

– ІЕО становив 159,3 пункту: серед економічно активного населення – 155,8, серед неактивного – 166.

Зафіксовано продовження **падіння рівня довіри** до всіх гілок влади, розпочате у першому кварталі 2020 р.

Порівняно з груднем 2019 р. стрімко збільшилась кількість осіб, які вважають, що країна **рухається у неправильному напрямі**: якщо в грудні 2019 р. таких було 45,3%, то в травні показник зріс до 69,9% та майже не змінився в червні й становив 68,4%.

За період карантину відбулося **загострення питань соціально-економічного характеру**: 95% населення України незадоволені рівнем життя, третина стурбована проблемами зайнятості, працевлаштування, безробіттям і ризиками безробіття; актуальним залишається питання війни на Сході та повернення Криму (28%); 27% зазначили проблеми економічного розвитку. Населення також схвилюване пандемією COVID-19, незадоволене ходом медичної реформи. Кожного сьомого хвилює корупція та кумівство. Надаючи відповідь “без підказки” на відкрите запитання щодо гострих проблем сьогодення, 13% назвали слабкість і непрофесійність влади.

Більшість висловила **незадоволення діяльністю влади** в різних сферах: боротьбою з корупцією у вищих ешелонах влади незадоволені 82,7% опитаних; виведенням України з економічної кризи – 82,5%; притягненням до відповідальності за корупцію представників попередньої влади – 81,8%, припиненням конфлікту на Донбасі – 80,7%. Найбільш незадоволеними діями влади щодо вирішення цих завдань є жителі Західного, Центрального та Південного регіонів.

Понад половину опитаних (55,8%) **оцінили політичну ситуацію** в Україні як напружену, як критичну/вибухонебезпечну – 14,1% і лише 24% – як спокійну. Переважно негативні оцінки надали жителі всіх регіонів.

Відсутність на рівні органів центральної влади стратегічного бачення вирішення комплексу нагальних викликів, які пов'язані як з нестабільністю економічної ситуації та наслідками вимушеного карантину, так і з політичною нестабільністю та невизначеністю шляху до встановлення миру, насамперед, вимагають **відкритого та прозорого діалогу між владою всіх рівнів і суспільством**. Необхідним є переналаштування системи реформування: визначення зрозумілих алгоритмів проведення реформ, обов'язкове запровадження оцінки соціально-економічних наслідків та їх підтримка інформаційними кампаніями; гарантування громадської участі та контролю, визначення прозорих форм звітності та відповідальності за результати.

На фоні падіння рівня довіри до Президента України важливою є підтримка та **зміцнення довіри до місцевих органів влади**. Цьому може сприяти впровадження процедури “відкритих бюджетів”, посилення державно-приватного партнерства, державна підтримка соціально-відповідального бізнесу.

Вкрай важливим стає **фактор курсу гривні** та високі інфляційні очікування населення, що підкріплюються побоюваннями зростання цін на товари широкого вжитку. Суттєво збільшився суспільний запит на державне регулювання та стимулювання випереджаючого зростання низьких зарплат; мінімізації галузевих, регіональних і поселенських диспропорцій у рівні життя та оплаті праці; розробку системи податкових стимулів для осіб з низьким рівнем заробітної плати, а вже сьогодні – нових безробітних; запровадження прогресивного податку для осіб з надмірно високими заробітними платами. Без викорінення (або принаймні суттєвого зменшення) “нерівності” перед законом, хабарництва та корупції будь-які реформи не будуть успішними.

Крім того, критично важливою стає **інформаційна політика держави**, яка повинна відповідати на всі зазначені виклики, забезпечувати вичерпну, правдиву та доказову інформацію про поточний стан, стратегії й тактичні кроки, заходи операційних планів і конкретні результати, рівні відповідальності, покарання за невідповідальність тощо.

Список використаних джерел

1. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка соціально-економічних оцінок і очікувань населення України наприкінці 2019 р. *Український соціум*. 2019. № 4. С. 133–145. <https://doi.org/10.15407/socium2019.04.133>
2. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Соціально-економічні оцінки та настрої населення України між президентськими та парламентськими виборами 2019 р. *Український соціум*. 2019. № 2. С. 111–126. <https://doi.org/10.15407/socium2019.02.111>
3. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка соціально-економічних оцінок і очікувань населення України наприкінці 2018 р. *Український соціум*. 2019. № 1. С. 105–124. <https://doi.org/10.15407/socium2019.01.105>
4. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка соціально-економічних оцінок і очікувань населення України: літо 2018 р. *Український соціум*. 2018. № 3. С. 114–129. <https://doi.org/10.15407/socium2018.03.114>
5. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка соціально-економічних оцінок і очікувань населення України наприкінці 2017 р. *Український соціум*. 2018. № 1. С. 95–111. <https://doi.org/10.15407/socium2018.01.095>

6. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка соціально-економічних оцінок і очікувань населення України: літо 2017 р. *Український соціум*. 2017. № 2. С. 114–132. <https://doi.org/10.15407/socium2017.02.114>
7. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка соціально-економічного самопочуття населення України. *Український соціум*. 2017. № 1. С. 124–145. <https://doi.org/10.15407/socium2017.01.124>
8. Балакірева О.М., Серeda Ю.В. Динаміка соціально-економічного самопочуття та рівня життя населення. *Український соціум*. 2015. № 3. С. 125–145. <https://doi.org/10.15407/socium2015.03.125>
9. Балакірева О.М., Серeda Ю.В. Динаміка матеріального становища та соціально-економічних очікувань населення: березень 2014 р. *Український соціум*. 2014. № 1. С. 148–173. <https://doi.org/10.15407/socium2014.01.148>
10. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка соціально-економічних оцінок та очікувань населення України: 2006–2012 рр. *Український соціум*. 2013. № 1. С. 171–194. <https://doi.org/10.15407/socium2013.01.171>
11. Балакірева О.М., Серeda Ю.В. Соціально-економічне самопочуття населення України: березень 2012 р. *Український соціум*. 2012. № 2. С. 172–192. <https://doi.org/10.15407/socium2012.02.172>
12. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А., Серeda Ю.В. Соціально-економічне самопочуття населення України наприкінці 2011 р. *Український соціум*. 2011. № 4. С. 159–179. <https://doi.org/10.15407/socium2011.04.159>
13. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А., Серeda Ю.В. Соціально-економічне самопочуття населення та очікування навесні 2011 р. *Український соціум*. 2011. № 2. С. 161–178. <https://doi.org/10.15407/socium2011.02.161>
14. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А., Серeda Ю.В. Громадська думка та оцінки ситуації: листопад – грудень 2010 р. *Український соціум*. 2011. № 1. С. 193–215. <https://doi.org/10.15407/socium2011.01.193>
15. Балакірева О.М. Соціально-економічне самопочуття населення України: підсумки 2009 р. та очікування від 2010 р. *Український соціум*. 2010. № 1. С. 165–190.

Отримано 27.06.20

References

1. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2019). Trends of socio-economic assessments and expectations of the Ukrainian population at the end of 2019. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 4 (71), 133-145. <https://doi.org/10.15407/socium2019.04.133> [in Ukrainian]
2. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2019). Socio-economic assessments and sentiments of Ukrainian population between the Presidential and Parliamentary elections in 2019. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 2 (69), 11-126. <https://doi.org/10.15407/socium2019.02.111> [in Ukrainian]
3. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2019). Trends of socio-economic assessments and expectations of Ukraine's population in the end of 2018. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 1 (68), 105-124. <https://doi.org/10.15407/socium2019.01.105> [in Ukrainian]
4. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2018). Trends of socio-economic assessments and expectations of Ukraine's population: summer of 2018. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 3 (66), 114-129. <https://doi.org/10.15407/socium2018.03.114> [in Ukrainian]
5. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2018). Trends of socio-economic assessments and expectations of Ukraine's population in the end of 2017. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 1 (64), 95-111. <https://doi.org/10.15407/socium2018.01.095> [in Ukrainian]
6. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2017). Trends of socio-economic assessments and expectations of Ukraine's population: the year of 2017. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 2 (61), 114-132. <https://doi.org/10.15407/socium2017.02.114> [in Ukrainian]

7. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2017). Dynamics of socio-economic well-being of the Ukrainian population. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 1 (60), 124-145. <https://doi.org/10.15407/socium2017.01.124> [in Ukrainian]
8. Balakireva, O.M., Sereda, Yu.V. (2015). Dynamics of socio-economic well-being and living standards of the population. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 3 (54), 125-145. <https://doi.org/10.15407/socium2015.03.125> [in Ukrainian]
9. Balakireva, O.M., Sereda, Yu.V. (2014). Dynamics of population financial status and socio-economic expectations: March 2014. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 1 (48), 148-173. <https://doi.org/10.15407/socium2014.01.148> [in Ukrainian]
10. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2013). Dynamics of socio-economic assessments and expectations of population of Ukraine 2006-2012. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 1 (44), 171-194. <https://doi.org/10.15407/socium2013.01.171> [in Ukrainian]
11. Balakireva, O.M., Sereda, Yu.V. (2012). Socio-economic well-being of Ukraine's population: March 2012. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 2 (41), 172-192. <https://doi.org/10.15407/socium2012.02.172> [in Ukrainian]
12. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A., Sereda, Yu.V. (2011). Socio-economic self-being of the population of Ukraine at the end of 2011. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 4 (39), 159-179. <https://doi.org/10.15407/socium2011.04.159> [in Ukrainian]
13. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A., Sereda, Yu.V. (2011). Socio-economic well-being of population and expectations in springtime 2011. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 2 (37), 161-178. <https://doi.org/10.15407/socium2011.02.161> [in Ukrainian]
14. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A., Sereda, Yu.V. (2011). Public opinion and situation assessment: November – December 2010. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 1 (36), 193-215. <https://doi.org/10.15407/socium2011.01.193> [in Ukrainian]
15. Balakireva, O.M. (2010). Socio-economic well-being of population of Ukraine: results of 2009 and prospects of 2010. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 1 (32), 165-190. <https://doi.org/10.15407/socium2010.01.165> [in Ukrainian]

Received on 27.06.20

Методологія розрахунку індексів соціально-економічних оцінок і очікувань

Індекс	Запитання та варіанти відповідей	Розрахунок
Індекс поточного особистого матеріального становища (ІПСо)	“Як змінилося життя Вашої родини протягом поточного місяця (за останні 30 днів) порівняно з попереднім місяцем?” 1. Істотних змін не відбулося. 2. Добробут збільшився. 3. Добробут зменшився	Від частки позитивних відповідей віднімають частку негативних, до різниці додають 100, щоб уникнути появи від’ємних величин. Значення індексів можуть змінюватись у межах від 0 до 200: – значення дорівнює 200 у тому разі, якщо всі респонденти позитивно оцінюють економічну ситуацію; – індекс дорівнює 100 тоді, коли частки позитивних і негативних оцінок є однаковими; – значення індексу менше ніж 100 означає, що в суспільстві переважають негативні оцінки
Інтегральний індекс поточного суспільного матеріального становища (ІПСс)	“Як змінилася протягом останнього часу (за останні 2–3 місяці) соціально-економічна ситуація у: 1) Вашому населеному пункті?; 2) Вашій області?; 3) країні?” 1. Стала кращою. 2. Така сама. 3. Стала гіршою	
Індекс очікуваних змін особистого матеріального становища (ІЕОо)	“Як, на Вашу думку, зміниться матеріальне становище Вашої сім’ї (Ваше особисто) через пів року?” 1. Істотних змін не відбудеться. 2. Добробут збільшиться. 3. Добробут зменшиться	
Індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців (ІЕОс)	“Як Ви вважаєте, наступні один-два місяці для економіки країни будуть добрими, поганими часами чи ні добрими, ні поганими?” 1. Добрими. 2. Поганими. 3. Ні добрими, ні поганими	
Індекс інфляційних очікувань (ІО)	“Як Ви вважаєте (очікуєте), протягом наступних одного-двох місяців доходи Вашої родини зростатимуть швидше, ніж ціни, приблизно тими самими темпами, що й ціни, або повільніше, ніж ціни?” 1. Доходи зростатимуть швидше, ніж ціни. 2. Доходи зростатимуть приблизно тими самими темпами, що й ціни. 3. Доходи зростатимуть повільніше, ніж ціни	
		Від частки відповідей, які свідчать про зростання інфляції (“Доходи зростатимуть повільніше, ніж ціни”) віднімають частку відповідей, що характеризують зменшення інфляції (“Доходи зростатимуть швидше, ніж ціни”), до різниці додають 100. Значення індексу може змінюватись у межах від 0 до 200: – значення дорівнює 200 у тому разі, якщо всі респонденти очікують зростання інфляції (песимістична оцінка); – індекс дорівнює 100 тоді, коли частки песимістичних і оптимістичних оцінок є однаковими; – значення індексу менше ніж 100 означає, що в суспільстві всі очікують зменшення інфляції (оптимістична оцінка)